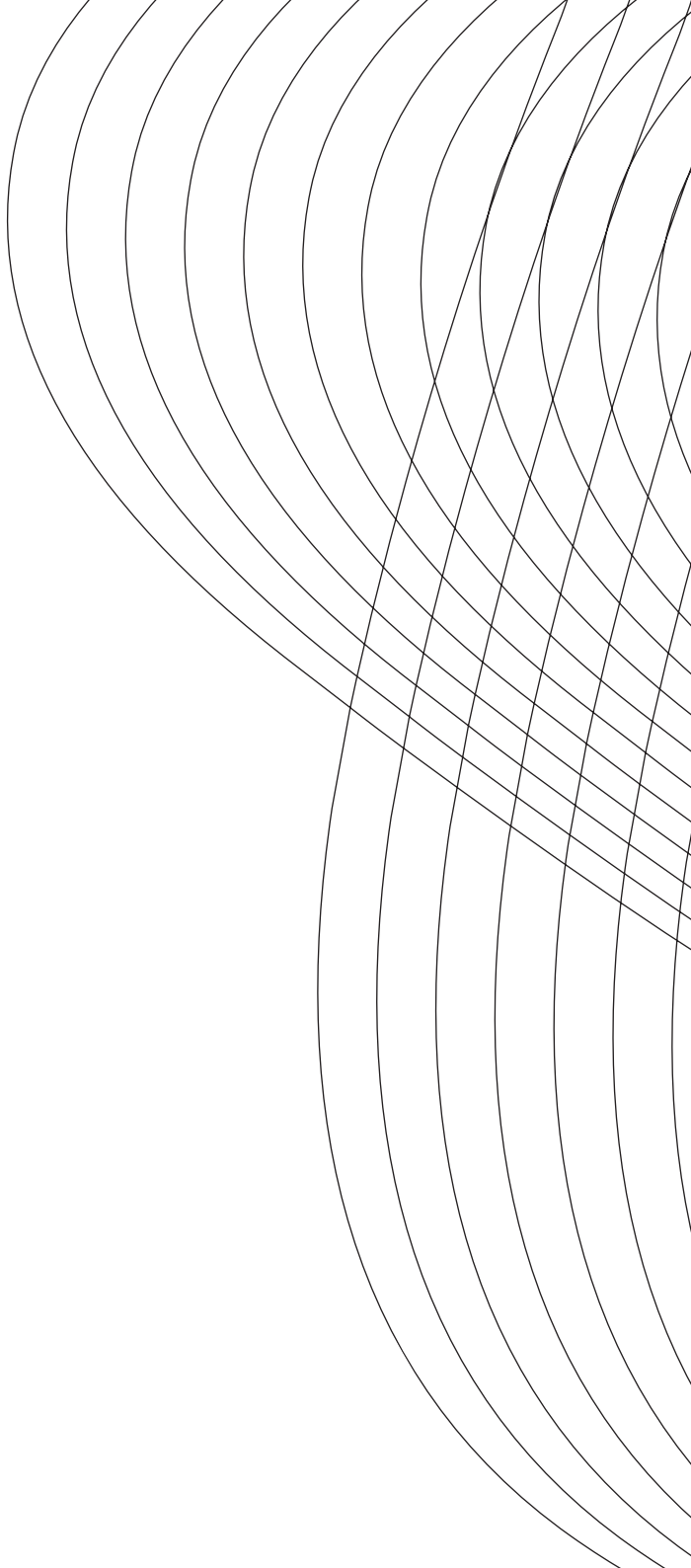

*Mauro Mastrogiacomo, Rik Dillingh
en Klaas Bangma*

Een pensioenregeling voor zelfstandigen: de voor- en nadelen van een opt-in

Mauro Mastrogiacomo, Rik Dillingh
en Klaas Bangma

Een pensioenregeling voor zelfstandigen: de voor- en nadelen van een opt-in

NEA PAPER 57

NETSPAR ECONOMISCHE ADVIEZEN

Netspar

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Colofon

NEA Papers is een uitgave van Netspar
November 2014

Redactie

Roel Beetsma (Voorzitter) – Universiteit van Amsterdam
Iwan van den Berg – AEGON Nederland
Bart Boon – Achmea
Eddy van Doorslaer – Erasmus Universiteit Rotterdam
Thomas van Galen – Cardano Risk Management
Kees Goudswaard – Universiteit Leiden
Winfried Hallerbach – Robeco Nederland
Ingeborg Hoogendijk – Ministerie van Financiën
Martijn Hoogeweegen – Nationale Nederlanden
Arjen Hussem – PGGM
Frank de Jong – Tilburg University
Alwin Oerlemans – APG
Maarten van Rooij – De Nederlandsche Bank
Peter Schotman – Universiteit Maastricht
Peter Wijn – APG

Vormgeving

B-more Design
Bladvulling, Tilburg

Drukwerk

Prisma Print, Tilburg University

Redactieadres

Netspar, Tilburg University
Postbus 90153, 5000 LE Tilburg
info@netspar.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	7
<i>Samenvatting</i>	11
<i>1. Aanleiding</i>	13
<i>2. Vrijwilligheid versus verplichtstelling</i>	16
<i>3. Relevant marktfaalen?</i>	20
<i>4. Gedragseconomie en pensioenopbouw</i>	28
<i>5. Pensioenopbouw in het EIM zzp-panel</i>	34
<i>6. Aanbeveling</i>	42
<i>Referenties</i>	45

VOORWOORD

Netspar stimuleert debat over de gevolgen van vergrijzing voor het (spaar-)gedrag van mensen, de houdbaarheid van hun pensioenen en het overheidsbeleid. Doordat veel van de baby-boomers met pensioen gaan, zal het aantal 65-plussers in de komende decennia snel toenemen. Meer in het algemeen leven mensen gezonder en langer en krijgen gezinnen steeds minder kinderen. Vergrijzing staat vaak in een negatief daglicht, want ten opzichte van de bevolking tussen 20 en 65 jaar zou het aantal 65-plussers wel eens kunnen verdubbelen. Kan de werkende beroepsbevolking dan nog wel het geld opbrengen voor een groeiend aantal gepensioneerden? Moeten mensen meer uren maken tijdens hun werkzame periode en later met pensioen gaan? Of moeten de pensioenen worden gekort of de premies worden verhoogd om het collectieve pensioen betaalbaar te houden? Moeten mensen worden aangemoedigd zelf veel meer verantwoordelijkheid te nemen voor het eigen pensioen? En wat is dan nog de rol van de sociale partners in het organiseren van een collectief pensioen? Kunnen en willen mensen eigenlijk wel zelf gaan beleggen voor hun pensioen of zijn ze graag bereid dat aan pensioenfondsen over te laten? Van wie zijn de pensioengelden eigenlijk? En hoe kan een helder en eerlijk speelveld voor pensioenfondsen en verzekeraars worden gedefinieerd? Hoe kunnen collectieve doelstellingen als solidariteit en meer individuele wensen worden verzoend? Maar vooral: hoe kunnen de voordelen van langer en gezonder leven worden benut voor een meer gelukkige en welvarende samenleving?

Om een aantal redenen is er behoefte aan debat over de gevolgen van vergrijzing. We weten niet altijd precies wat de gevolgen van vergrijzing zijn. En de gevolgen die wel goed kunnen inschatten, verdienen het om bekend te worden bij een groter publiek. Belangrijker is natuurlijk dat veel van de keuzen die moeten worden gemaakt een politieke dimensie hebben en daarover is debat hard nodig. Het gaat immers om maatschappelijk zeer relevante en actuele vraagstukken waar, in de meest letterlijke zin oud en jong mee worden geconfronteerd. Om die redenen heeft Netspar de NEA Papers ingesteld. In een NEA Paper neemt de auteur gemotiveerd stelling over een beleidsrelevant onderwerp. De naam NEA Papers heeft twee betekenissen. Ten eerste, NEA staat voor Netspar Economische Adviezen. De auteurs adviseren op persoonlijke titel en op verzoek van Netspar over actuele economische kwesties op het gebied van vergrijzing en pensioenen. Ten tweede, NEA klinkt als Nee-Ja en geeft daarmee een wezenskenmerk van elk debat aan.

Roel Beetsma

Voorzitter van de Netspar Redactieraad

Affiliaties

Mauro Mastrogiacomo – De Nederlandsche Bank en VU University of Amsterdam

Rik Dillingh – Tilburg University en Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Klaas Bangma – Panteia

Dit paper is geschreven op persoonlijke titel. De standpunten in dit paper zijn die van de auteurs en komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van De Nederlandsche Bank, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid of Panteia.

EEN PENSIOENREGELING VOOR ZELFSTANDIGEN: DE VOOR- EN NADELEN VAN EEN OPT-IN

Samenvatting

Een door het Nederlandse kabinet ingestelde werkgroep van zzp-vertegenwoordigers heeft de laatste hand gelegd aan een vrijwillige collectieve pensioenregeling voor zzp'ers. In januari 2015 gaat de regeling van start. Met deze regeling willen de zzp-organisaties het voor meer zelfstandigen aantrekkelijk maken te sparen voor later. De regeling wordt gemanaged door APG, met Loyalis als belegger, en biedt flexibiliteit in inleg en uitkering voor de deelnemers.

De deelname aan een dergelijke regeling is normaal gesproken afhankelijk van de actieve aanmelding (opt-in) door zelfstandigen. Wat zijn hiervan de te verwachten consequenties voor de deelname aan de regeling? Zijn er alternatieve regels voor deelname denkbaar? Wat zijn daarvan de voor- en nadelen? En waarom zou de overheid zich eigenlijk bezighouden met het spaargedrag van dit specifieke deel van de beroepsbevolking?

Initiatieven op dit beleidsterrein kunnen waardevol zijn als er sprake is van een marktfalen dat ertoe leidt dat zelfstandigen minder sparen voor hun oude dag dan ze eigenlijk zouden willen. Wij tonen data die aannemelijk maken dat er bij de pensioen-voorbereiding van zelfstandigen sprake is van een marktfalen. Zelfstandigen vinden het sparen voor de oude dag relatief belangrijker dan andere groepen, maar ze bezitten niet vaker

derdepijler spaarproducten dan werknemers. Naast de wenselijkheid van een mogelijke beleidsinterventie is ook de doeltreffendheid en de doelmatigheid daarvan relevant. Het is daarbij de vraag of het aansluiten bij de geuite voorkeuren van de potentiële deelnemers – zoals voor een opt-in – ook het meest effectief is. Een derde van onze steekproef was eind 2012 van plan aan een toekomstige vrijwillige collectieve pensioenregeling voor zzp'ers deel te nemen.

1. Aanleiding

In de afgelopen jaren is veel aandacht besteed aan de pensioenpositie van zelfstandigen (SER, 2010; SZW, 2013; Van der Lecq en Oerlemans, 2013; Pensioenfederatie, 2013). Er zijn zorgen over de mogelijk achterblijvende pensioenopbouw van zelfstandigen en – in reactie daarop – zorgen over de mogelijke aantasting van de keuzevrijheid van zelfstandigen.

Het kabinet heeft in de begrotingsafspraken eind 2013 aangekondigd vaart te maken met een vrijwillige collectieve pensioenregeling voor en door zelfstandigen. Ondertussen hebben zelfstandigenorganisaties aangekondigd per 2015 een nieuwe eigen pensioenregeling te starten (zie Box 1 voor meer details). Doel van deze initiatieven is het stimuleren van pensioenopbouw door zelfstandigen, zonder concessies te doen aan hun keuzevrijheid. Nog voor de nieuwe regeling van start is gegaan, pleiten sociale partners overigens al voor verdergaande maatregelen. Het gaat dan bijvoorbeeld over het opnemen van zelfstandigen in een nieuw basispensioenstelsel¹ of een renovatie van het stelsel van sociale zekerheid, zodat alle werkenden – ongeacht contractvorm – hier een beroep op kunnen doen².

Hoe effectief maatregelen op het gebied van pensioensparen zijn, hangt af van de precieze probleemdefinitie en de mate waarin de gepresenteerde oplossing daarop aansluit. In dit artikel concentreren wij ons dan ook op de volgende twee specifieke vragen:

1. Is beleidsinterventie rond het spaargedrag van zelfstandigen legitiem en wenselijk?

1 <http://nos.nl/artikel/71116-fnv-ook-pensioen-voor-zzp-en-flex.html>

2 <http://www.nuzakelijk.nl/zzp/3901778/sociale-verzekeringen-zzper.html>

2. Zo ja – en gegeven de voorwaarde van keuzevrijheid – is een opt-in dan de meest effectieve manier om het systeem in te richten?

In hoeverre het mogelijk is meer pensioenopbouw te bereiken onder de randvoorwaarde van volledige keuzevrijheid, is mede afhankelijk van de oorzaken achter de momenteel achterblijvende pensioenopbouw. Het is denkbaar dat het vrijwillige karakter van de nieuwe pensioenregeling juist de effectiviteit ervan beperkt. Dit artikel bespreekt de aanwijzingen daarvoor en een mogelijke oplossing.

Deze studie is als volgt georganiseerd. In de volgende paragraaf behandelen we de (gepercipieerde) voor- en nadelen van vrijwilligheid en verplichtstelling. Vervolgens gaan wij in op de vraag of zelfstandigen zich voldoende voorbereiden op hun oude dag en – wanneer dit niet het geval is – of er sprake is van marktfalen. In paragraaf 4 vatten wij de gedragseconomische literatuur over de oorzaken van de beperkte pensioenopbouw samen en bespreken we de consequenties daarvan voor de verschillende denkbare beleidsinstrumenten. Dat geeft ook inzicht in de doelmatigheid van een opt-in-systeem in vergelijking met een opt-out. Paragraaf 6 geeft de conclusies en het beleidsadvies weer.

Overigens is dit paper gericht op de zelfstandig ondernemer, maar de discussie geldt mutatis mutandis ook voor andere groepen die zelf verantwoordelijk zijn voor hun (aanvullende) pensioenopbouw. Denk bijvoorbeeld aan werknemers wier werkgever geen pensioenregeling aanbiedt (de zogenoemde 'witte vlek').

Box 1 Een nieuwe pensioenregeling voor en door zelfstandigen*Kenmerken regeling³*

Begin 2014 zijn meer details bekend geworden over de pensioenspaarregeling voor zelfstandigen waar een viertal zzp-organisaties momenteel aan werkt. Zo is het in elk geval de bedoeling dat de regeling collectief rendementsrisicodeling biedt, vrijwillige deelname kent en flexibiliteit biedt in inleg en uitkering. Het opgebouwde pensioenvermogen valt buiten de vermogenstoets voor de bijstand. De regeling kent geen verzekeringselementen maar wel deling in het cohortrendement. Er geldt inderdaad een collectief beleggingsrisicoprofiel dat is gedifferentieerd naar leeftijdscohorten. Jaarlijks wordt een kostendeekkende minimumbijdrage verrekend met het opgebouwde pensioenbedrag. De pensioenadministratie en de beleggingsadministratie zijn uit elkaar gehaald om efficiënter te werk te gaan. De eerste ligt bij APG, de tweede bij Loyalis. Ook zzp'ers die niet aangesloten zijn bij een zzp-organisatie mogen deelnemen.

De zzp'er kan de uitkeringsperiode laten ingaan op een moment naar keuze bij een leeftijd tussen 60 en 70 jaar, voor een uitkeringsduur van 10, 15 of 20 jaar. De uitkeringshoogte wordt hier actuariael aan gerelateerd en jaarlijks bijgesteld, afhankelijk van het rendement van het betreffende cohort. Bij overlijden van de deelnemer wordt de uitkering voortgezet als Nabestaandenpensioen. Bij overlijden tijdens de opbouwfase stelt het Fonds de uitkeringsduur en bijbehorende hoogte vast. Bij langdurige arbeidsongeschiktheid – vast te stellen door het Fonds – kan het Ouderdomspensioen (deels) worden omgezet in een Invaliditeitspensioen. Het Fonds bepaalt daarbij de uitkeringsleeftijd, duur en hoogte.

Duiding

Uit de bovenstaande beschrijving van de pensioenregeling blijkt dat de eigen verantwoordelijkheid voor zzp'ers het uitgangspunt blijft. De deelname is vrijwillig, dus zelfstandigen zullen actief voor deelname moeten kiezen (een opt-in-systeem). Ook valt op dat de regeling geen verzekeringselementen bevat. Zo wordt het langlevensrisico niet afgedekt. Het enige risico dat wordt gedeeld (per cohort) is het rendementsrisico. De regeling biedt hiermee de maximale keuzevrijheid waar zelfstandigen(organisaties) vaak op aandringen. Wellicht het meest vernieuwende van dit fonds is de nadrukkelijke positionering als een fonds 'voor en door zelfstandigen'. Dit kan zorgen voor veel vertrouwen in het product onder de doelgroep. Of dat afdoende is om de pensioenopbouw substantieel te stimuleren, zal moeten blijken. Vooralsnog zijn geen plannen voor evaluatie bekend.

3 Zie de (bijlage bij de) brief van de Minister van Sociale Zaken naar de Kamer van 15 januari 2014 en de website www.startjezzppensioen.nl/

2. Vrijwilligheid versus verplichtstelling

Het huidige Nederlandse pensioenstelsel kenmerkt zich door intergenerationele solidariteit, een doorsneepremie-systematiek en risicodeling, met name op het gebied van de levensverwachting. Binnen zo'n stelsel is een algemene verplichtstelling verdedigbaar om averechtse selectie te voorkomen. Laten we beginnen met het bespreken van deze selectieproblemen.

Bij verzekeringen delen mensen risico's. Ze spreken af solidair te zijn via overdrachten als een risico zich heeft voorgedaan en iemand schade heeft (ex post risicodeling). Als echter al vooraf duidelijk is dat de individuele kans op schade verschilt en dit niet volledig wordt doorvertaald in de individuele premie, dan is er ook sprake van subsidiërende solidariteit (ex ante herverdeling).⁴ Voor actuariel zuivere risicodeling is een verplichtstelling niet altijd noodzakelijk, omdat de meeste mensen (enigszins) risico-avers zijn en omdat de verzekering niet meteen minder aantrekkelijk wordt als er enkelen afhaken. Als de solidariteit gepaard gaat met herverdeling – bijvoorbeeld omdat actuariel zuivere risicodeling niet haalbaar is – dan is verplichtstelling echter vrijwel altijd noodzakelijk. Diegenen voor wie de deal bij voorbaat het minst gunstig is, hebben immers een prikkel uit te stappen, waarmee de deal voor alle achterblijvers verder verslechtert en er meer afhakers volgen.

Vooraf diegenen met hogere pensioenrisico's (bijvoorbeeld vanwege een hoge levensverwachting) zullen, volgens bovenstaande theorie, vaker deelnemen aan een vrijwillige pensioenregeling met ex ante solidaire elementen. Zij kunnen immers per saldo rekenen op een 'pensioensubsidie' van de deelnemers

4 Zie ook Goudswaard (2005)

met een gemiddeld lagere levensverwachting. Dit geldt met name voor DB-regelingen maar tot op zekere hoogte ook voor DC-regelingen. In Nederland moet het via een DC-regeling opgebouwde pensioenvermogen namelijk altijd als annuïteit berekend worden, op basis van gemiddelde risicoprofielen/sterftekansen. Daardoor hebben ook hier de mensen met een relatief hogere levensverwachting ex ante meer voordeel bij deelname. Juist omdat de kans op averechtse selectie kleiner is, is bijvoorbeeld een verzekering voor een heel bedrijf ook goedkoper dan een individuele verzekering,

2.1 Werknemers versus zelfstandigen

Voor een groot deel van de werknemers is hun pensioenopbouw (de facto) verplicht. Voor de meeste zelfstandigen geldt juist dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor hun pensioenopbouw.⁵ Overigens werkt ook een substantiële groep werknemers bij een werkgever die geen pensioenregeling aanbiedt (de zogenoemde 'witte vlek'). Hun pensioensituatie is daarmee vergelijkbaar met die van zelfstandigen. Het design van pensioenregelingen voor zelfstandigen en voor werknemers in de witte vlek is daarmee zeer relevant. Een regeling met ex ante solidaire kenmerken zal de verwachtingen waarschijnlijk niet (volledig) kunnen waarmaken.

Camps (2014) pleitte in zijn Nieuwjaarsartikel in de ESB voor een algemene verplichtstelling van deelname aan een pensioenregeling voor alle werkenden om bovengenoemde selectie-effecten te voorkomen. Een gezamenlijk advies van de jonge liberalen, socialisten en democraten pleit daar eveneens voor.⁶ En recent sprak

5 Enkele categorieën uitgezonderd, zoals zelfstandige schilders en stukadoors (verplicht aangesloten) of huisartsen (beroepspensioenfonds).

6 <http://www.bnr.nl/nieuws/729568-1305/jonge-politici-slaan-handen-ineen-en-bedenken-nieuw-pensioenstelsel>

ook werkgeversvereniging AWWN (2014) zich in een manifest uit voor een uniforme en verplichte basispensioenregeling voor alle werkenden, bovenop de AOW.⁷

2.2 Voordelen keuzevrijheid

Er zijn echter ook nadelen aan zo'n algemene verplichtstelling. Veel zelfstandigen geven aan voor het ondernemerschap te hebben gekozen juist vanwege het vrije karakter daarvan, zonder verplichte deelname aan een pensioenfonds. Verplichtstelling sluit dus niet bij hun wensen aan. Verder geldt dat een pensioenregeling voor zzp'ers die uitgaat van flexibiliteit, waarschijnlijk gemiddeld administratief duurder uitpakt (door de grotere heterogeniteit in deelnemers) dan voor werknemers die nauwelijks flexibiliteit hebben.⁸ Bovendien wordt pensioen door zzp'ers als relatief duur ervaren, omdat ze zowel het werknemers- als het werkgeversdeel van de premie moeten betalen. Deze argumenten zorgen ervoor dat er op dit moment weinig draagvlak is voor verplichtstelling.

Zelfstandigenorganisaties geven duidelijk de voorkeur aan een vrijwillige regeling (Gommer en De Boer, 2012). Er zijn verschillende soorten vrijwillige regelingen denkbaar. Zo pleiten diverse partijen voor verdere uitbreiding van de vrijwillige voortzetting of voor vrijwillige deelname aan een Premie Pensioen Instelling (PPI) voor zzp'ers (Pensioenfederatie, 2013). Ook vanuit de Tweede Kamer komen er initiatieven om de vrijwillige voortzetting uit te breiden tot aan de pensioendatum (GroenLinks amendement van het lid Klaver d.d. 11 september 2012). De VVD heeft een initiatief wetsvoorstel aangekondigd voor een PPI met vrijwillige deel-

7 AWWN (2014) - Een Verantwoorde Weg naar Groei, www.awvn.nl

8 Overigens zullen pensioenfondsen in een stelsel met keuzevrijheid wel (veel) hogere marketingkosten moeten maken.

name. Zelfstandigenorganisaties geven de voorkeur aan vrijwilligheid, omdat ze bezorgd zijn over de kosten van de eventuele verplichtstelling van pensioensparen. Deze organisaties menen echter ook dat het onderbrengen van de pensioenbesparingen van zelfstandigen in de fiscale omgeving van de tweede pijler een aantal voordelen kan hebben⁹. Niet alleen de veronderstelde verschillen in fiscale faciëring, maar ook de mogelijkheid tot waardeoverdracht lijkt hen aantrekkelijk. Bovendien is de opbouw in de tweede pijler beschermd wanneer bijstand moet worden aangevraagd.

Al deze voordelen lijken heel aantrekkelijk, maar kennen tegelijkertijd ook nadelen. Zo lijkt bijvoorbeeld de opbouwruimte voor oudere werknemers in de tweede pijler veel ruimer dan voor oudere zelfstandigen in de derde pijler. Maar voor jongeren is de situatie precies omgekeerd, waardoor het voordeel per saldo over de levensloop weer wegvalt. En de bescherming tegen vermogenstoetsen voor werknemers gaat gepaard met volledige ontoegankelijkheid van het opgebouwde vermogen. De kappen zijn weliswaar niet gelijk, maar dat geldt evenzeer voor de monniken die eronder schuilgaan. Bovenal geldt dat het bij de mogelijke verschillen in fiscale faciëring tussen de verschillende pijlers vooral gaat om verschillen in de marge. Soms biedt de ene pijler wat meer ruimte, dan weer de andere pijler. Dat kan niet doorslaggevend zijn voor de keuze tussen wel of niet überhaupt pensioen opbouwen. Voor diegenen in de derde pijler die nu niet sparen maar dat eigenlijk wel zouden willen, gaan de fiscale faciliteiten uit de tweede pijler waarschijnlijk geen wezenlijke verandering opleveren.

9 <http://www.pzo-zzp.nl/nieuws/10-01-2014/18402750/Pensioen-voor-zelfstandigen>

3. Relevant marktfalen?

In deze paragraaf bespreken wij eerst of er sprake is van een marktfalen en vervolgens of dit relevant is. Bij optimale vrije marktwerking zou het samenspel van vraag naar en aanbod van pensioenproducten tot een optimale uitkomst moeten leiden, waarbij iedereen spaart in overeenkomst met de eigen voorkeuren. Als zelfstandigen nu echter minder blijken te sparen voor hun oude dag dan ze eigenlijk zouden willen, is er blijkbaar sprake van een marktfalen. In dat geval is het zinvol te zoeken naar effectieve en doelmatige instrumenten om de pensioenopbouw te stimuleren.

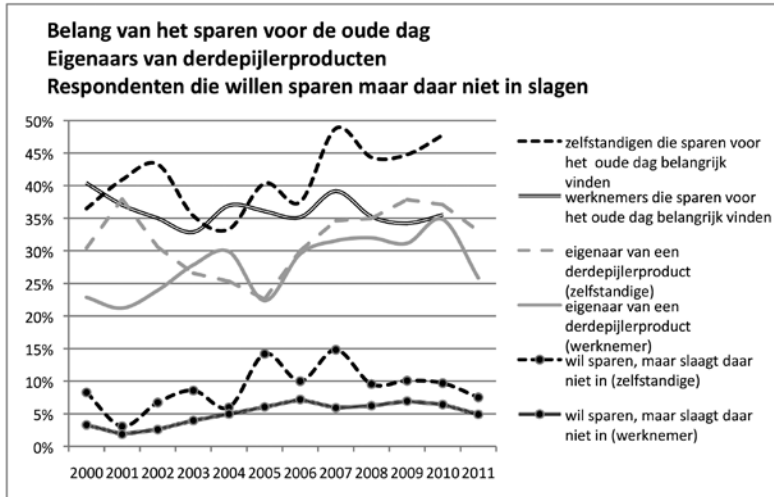
3.1 Spaarbehoefte en spaargedrag vergeleken

Figuur 1 laat een aantal feiten zien die samen suggereren dat er inderdaad sprake is van een marktfalen. De figuur is gebaseerd op DHS-data¹⁰. De bovenste twee lijnen geven voor zelfstandigen en werknemers het antwoord weer op de vraag "Wilt u [...] aangeven hoe belangrijk u sparen vindt ter aanvulling van een (eventueel lagere) AOW-uitkering in de toekomst?". Zelfstandigen blijken het sparen ter aanvulling van hun AOW belangrijker te vinden dan werknemers. Bovendien neemt het verschil tussen de twee groepen toe vanaf 2005.

De twee middelste lijnen geven het percentage eigenaars van derdepijler pensioenproducten weer. Men zou verwachten dat zelfstandigen duidelijk vaker eigenaar zijn van dergelijke producten, omdat zij minder (vaak) tweedepijler pensioen hebben. Dat blijkt echter niet uit de gegevens. Er zijn verschillende rede-

10 De DHS data (DNB Household Survey) is eigendom van Center Data, verbonden aan de Universiteit van Tilburg, zie <http://www.centerdata.nl/nl/survey-onderzoek/dnb-household-survey-dhs>.

Figuur 1

nen voor het feit dat zelfstandigen minder vaak een derdepijler pensioenproduct hebben dan zij zelf aangeven te willen. Zo zijn er gedragseconomische argumenten, bijvoorbeeld over uitstelgedrag. Bovendien wegen de fiscale voordelen niet voor iedereen op tegen het feit dat de flexibiliteit van formele pensioenproducten relatief beperkt is. Overigens geeft deze figuur nog geen informatie over de gemiddelde hoogte van de derdepijler pensioenbesparingen. Die lijkt voor de zelfstandigen wel duidelijk hoger te zijn dan voor werknemers.

De onderste twee lijnen geven het aandeel weer van respondenten die van plan waren om te sparen, maar die een jaar later daar niet in geslaagd blijken te zijn. De figuur laat zien dat zelfstandigen er vaker niet in zijn geslaagd hun oorspronkelijke voornemen te halen.

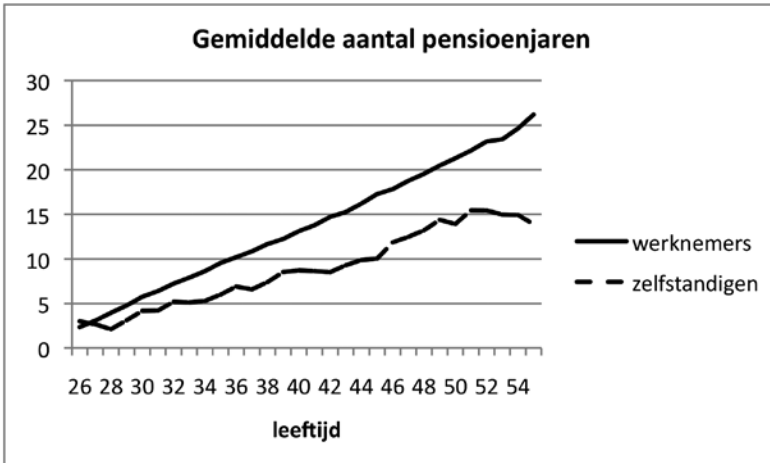
3.2 Pensioenresultaten

Figuur 1 suggereert dat zelfstandigen in totaal gemiddeld minder pensioeninkomen tegemoet kunnen zien dan werknemers. Uit een CBS-studie naar een recent gepensioneerd cohort zelfstandigen bleek dat deze gewezen zelfstandigen inderdaad gemiddeld een lager formeel pensioeninkomen hadden, maar dat zij dit vaak (meer dan) konden compenseren met behulp van hun hogere vrij beschikbare vermogen (CBS, 2012). In hoeverre dit ook voor toekomstige cohorten pensionerende zelfstandigen zal gelden, is de vraag. Wij hebben in een andere studie ook hiernaar gekeken (Mastrogiacomo, Li, Dillingh, 2014). In deze studie kunnen we bevestigen dat het recent gepensioneerde cohort zelfstandigen een relatief hoog vrij besteedbaar vermogen heeft opgebouwd. Dit blijkt echter minder te gelden voor de jongere cohorten zelfstandigen. Bij hen lijken de verschillen in overige vermogensopbouw met werknemers veel kleiner.

Het valt niet te verwachten dat opgebouwd kapitaal in het bedrijf nog veel verschil zal maken, aangezien het merendeel van de zzp'ers uiteindelijk weinig te verkopen heeft bij het beëindigen van de onderneming. In feite vormen zij zelf hun belangrijkste bedrijfskapitaal. Het mediane bedrijfskapitaal in de IPO data is onder de 15000 euro (Mastrogiacomo, Li, Dillingh, 2014). Deze conclusies zijn ook in lijn met die van Knoef et al. (2013). Ze vinden dat een derde van de huidige werkenden geen toereikend pensioen zal ontvangen, en daaronder vallen vooral veel zelfstandigen. Ook na het annuïtair maken van hun vermogen, realiseren zij geen goed pensioeninkomen.

In Figuur 2 plotten wij het aantal opgebouwde pensioen-jaren in de tweede pijler voor dezelfde dataset als in Figuur 1. Dit geeft een mate weer van het pensioengat van zelfstandigen ten opzichte van werknemers. De beide groepen hebben een

Figuur 2

vergelijkbaar aantal jaren premies betaald voor hun 27e, maar na een aantal jaren begint de afstand tussen de twee groepen toe te nemen. Boven de 52 jaar is er een verschil van meer dan 13 pensioenjaren. Wij stoppen met de analyse bij de leeftijd van 55 jaar, omdat daarna bij werknemers vaak selectieproblemen beginnen te spelen, in verband met vervroegde uittreding. Vermoedelijk loopt het verschil in de overige jaren tot pensionering nog verder op, zodat werknemers over de hele levensloop waarschijnlijk gemiddeld ongeveer twee keer zoveel pensioenvermogen hebben opgebouwd in de tweede pijler als zelfstandigen. Bovendien presenteren wij hier de gemiddelde pensioenopbouw. Verdere analyse laat zien dat bij zelfstandigen de mediane opbouw hoger is dan de gemiddelde opbouw. Dit betekent dat er een groep zelfstandigen is die uiteindelijk nauwelijks pensioenrechten heeft opgebouwd in de tweede pijler.

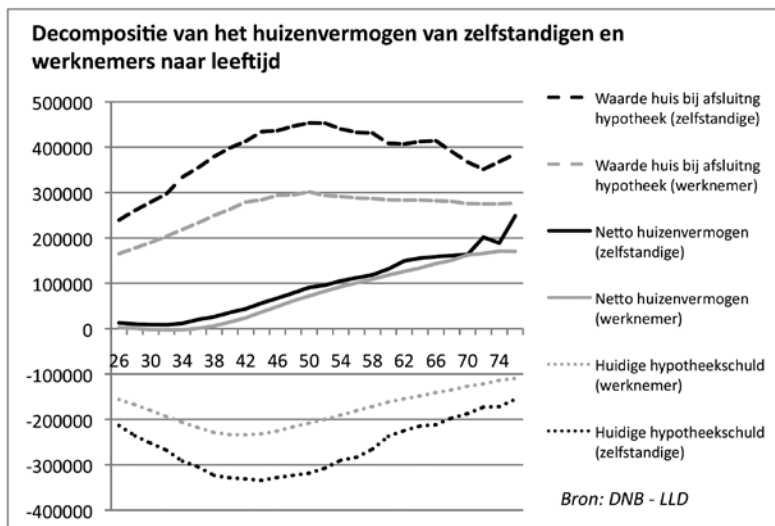
3.3 Huizenvermogen

Figuur 3 laat de ontwikkeling zien van het huizenvermogen (huidige waarde van het huis min huidige schuld plus aan hypotheek verpande spaarproducten) voor werknemers en zelfstandigen. Huizenvermogen is in Nederland de belangrijkste vermogensbron van de meeste gezinnen. Het is dus ook de belangrijkste component van wat wel bekend staat als de 4e pijler (het overige vermogen).

Figuur 3 is gebaseerd op DNB loan level data (LLD) en laat zien dat het gemiddelde netto huizenvermogen tussen werknemers en zelfstandigen weinig verschilt. Dit geldt voor bijna alle leeftijds-categorieën. De gemiddelde woningwaarde is bij zelfstandigen weliswaar hoger, maar de gemiddelde woningschuld bij afsluiting van de hypotheek was ook hoger. Per saldo resulteert dit in een gemiddeld bijna gelijk netto huizenvermogen.

De eerste twee figuren suggereren dat zelfstandigen het belang van het sparen voor de oude dag zien en dat zij pensioensparen zelfs nog wat belangrijker vinden dan werknemers. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat ze wel beseffen dat aanvullende pensioenopbouw, bovenop de AOW, volledig hun eigen verantwoordelijkheid is, terwijl dit voor de meeste werknemers geregeld wordt. Wij hebben eveneens geleerd dat participatie in de 3e pijler niet opvallend hoog is bij zelfstandigen. En ook de belangrijkste vermogenscomponent in de 4e pijler, het netto huizenvermogen, is niet relatief hoger bij zelfstandigen. Zelfstandigen zijn ook wel van plan om te sparen, maar uiteindelijk lukt dit vaker niet bij zelfstandigen. De verschillen zijn niet groot, maar het is een interessante indicatie. De data die wij tot onze beschikking hebben, laten ons niet toe om te checken of de zelfstandigen die wel sparen ook evenveel sparen als ze van plan waren. Daar zouden mogelijk ook discrepanties in kunnen zitten.

Figuur 3

Legenda: Het netto huizenvermogen is gebaseerd op huidige waarden. Wij rapporteren ook de waarde bij afsluiting (die niet wordt gebruikt in de berekening van het huizenvermogen) en de huidige hypotheekschuld.

In de literatuur is het falen om spaardoelen te bereiken vaak gedocumenteerd (Horioka and Watanabe, 1997). Veel studies beschrijven ook hoe dat komt: *procrastination*, hyperbolic discounting en myopie zijn de meeste bekende verklaringen. Hier gaan we verderop nog uitgebreider op in. Wij concentreren ons hier echter niet op het onderliggende proces. Wat voor ons belangrijk is, is dat zelfstandigen het belang van het sparen voor de oude dag zien, dat graag willen doen, maar er uiteindelijk niet altijd in slagen. Er is dus ruimte voor een verbetering van het functioneren van de markt voor pensioensparen door zelfstandigen.

3.4 Beleidsmatige relevantie

Om een beleidsinterventie te rechtvaardigen moet het marktfalen ook voldoende maatschappelijk relevant zijn. De potentiële baten moeten immers wel opwegen tegen de kosten. Ter illustratie van de relevantie van dit onderwerp tonen we recente studies over de sterke groei in het aantal zelfstandigen – ook als aandeel in de beroepsbevolking – en over de relatief achterblijvende pensioenopbouw van werknemers die op latere leeftijd zelfstandige zijn geworden. Het CPB stelt dat het aandeel zelfstandigen zal groeien tot maximaal 19 procent van de beroepsbevolking in 2030 (Bosch et al., 2012). Nu is dit ongeveer 10 procent. Dit heeft deels te maken met een groeiend aandeel jongeren dat hun carrière als zelfstandigen begint, maar ook met een groei in het percentage oudere werknemers dat de stap maakt richting zelfstandig werk. Het merendeel hiervan kiest hier vrijwillig voor, maar het aandeel dat dit uit noodzaak doet, is bij ouderen wel relatief groter (Been en Knoef, 2012). Het gaat dan om mensen die als werknemer geen enkele keuzevrijheid hadden in de besteding van hun pensioenpremies en die plotseling geconfronteerd worden met een maximale investeringsvrijheid (Nijboer en Boon, 2012). Dit laat ook de mogelijkheid open dat het er helemaal niet van komt om te sparen voor aanvullend pensioen, zoals we nu vaak waarnemen (Mastrogiacomo en Alessie, 2011). Werknemers die op latere leeftijd de overstap maken naar zelfstandigheid, missen bovendien de relatief aantrekkelijke jaren binnen de tweede pijler (Bonenkamp et al., 2014). Dit compenseren zij vaak niet in de derde pijler. Per saldo zal de pensioenopbouw van een toeneemend aandeel van de beroepsbevolking relatief vaker lager zijn. Het is daarmee aannemelijk dat dit in de toekomst een maatschappelijk heel relevant onderwerp zal blijven.

Diverse deelnemers in het debat maken een vergelijkbare analyse van de achterblijvende pensioenopbouw door zelfstandigen. Zij adviseren een oplossingsrichting te kiezen die goed aansluit bij de geuite voorkeuren van zzp'ers (Van der Lecq en Oerlemans, 2013; Pensioenfederatie, 2013) en die daardoor een goede kans van slagen heeft in het beleidsproces (SZW, 2013). De redenering is dat zelfstandigen makkelijker voor hun pensioen zouden gaan sparen als hen een aantrekkelijk collectief product zou worden aangeboden. Dat product zou voldoende flexibel moeten zijn en buiten de vermogenstoets van de bijstand moeten vallen. Een dergelijk product zou op draagvlak kunnen rekenen bij sociale partners en politieke partijen, zodat de implementatie soepel kan verlopen.

Wij willen er echter toe oproepen om te kijken naar mogelijk effectievere opties. Opties die beter aansluiten bij de oorzaken voor het geconstateerde probleem. Het uiteindelijke doel is het pensioenspaargedrag van zelfstandigen meer in lijn te brengen met hun eigenlijke voorkeuren. Daarvoor is momenteel een verhoging van de pensioenopbouw door zelfstandigen nodig. Of de huidige inzet op volledig vrijwillige toetreding daarvoor de meest geschikte is, is de vraag. Het oplossen van een aantal ongunstige prikkels in het systeem en het aantrekkelijker maken van het sparen zijn noodzakelijke maar daarmee nog geen voldoende voorwaarden voor effectief beleid. In de volgende paragraaf gaan we daarom in op de inzichten uit de gedragseconomische literatuur. Deze bieden mogelijkheden voor beleids-opties die eveneens vrijwillig zijn, maar ook aantoonbaar meer participatie in vrijwillige spaarregelingen kunnen opleveren.

4. Gedragseconomie en pensioenopbouw

De gedragseconomie toont een groot aantal redenen waarom mensen af kunnen wijken van economisch rationeel gedrag. Er is nauwelijks een beleidsterrein denkbaar waar deze effecten sterker spelen dan in het pensioendomein. Geld opzij zetten voor de oude dag vergt actie, kennis, planning en het vermogen om nu af te zien van iets ten gunste van later. Dat mensen hiertoe niet altijd in staat zijn, is bewezen in een groot aantal publicaties. Denk bijvoorbeeld aan studies over inertie, uitstelgedrag, complexiteit of sociale normen.

1) *inertie*

Padafhankelijkheid in het spaardomein is een gedocumenteerd fenomeen (van Rooij en Teppa, 2008). Gedragseconomen verklaren dat met de status quo bias: mensen hebben de neiging vast te houden aan hun eerder gemaakte keuzes. De nadelen van het afwijken van deze keuze wegen zij zwaarder dan de eventuele voordelen van een andere keuze. Een voorbeeld daarvan is het *endowment effect* (Kahneman et al., 2009): mensen vragen een hogere prijs voor het afstaan van iets wat zij al in bezit hebben dan dat ze bereid zijn te betalen om het in bezit te krijgen. In het pensioendomein impliceert dit dat mensen een aversie hebben tegen het actief wijzigen van hun spaargedrag. Een aantal auteurs beschreef ook keuzeaversie (Fudenberg en Strzalecki, 2014), in verband met bijvoorbeeld spijtaversie (Van de Ven en Zeelenberg, 2011).

2) *uitstelgedrag*

Het uitstellen van keuzes hangt ook samen met een gebrek aan zelfbeheersing (Frederick et al., 2002). Mensen hebben de neiging

om onaangename keuzes, zoals beginnen met pensioensparen, uit te stellen ten gunste van consumptie op korte termijn. Het keuzegedrag van consumenten is hierdoor niet tijdsconsistent. Bovendien is nadenken over pensioensparen in het bijzonder en over ouderdom in het algemeen weinig aangenaam, ook omdat men het vaak het niet leuk vindt om keuzes te maken (Botti en Iyengar, 2006). Dit impliceert dat het actief aanmelden voor een pensioenspaarproduct vaak (en langdurig) uitgesteld zal worden.

3) *complexiteit*

Het kennisniveau van consumenten speelt bovendien een belangrijke rol bij het maken van keuzes voor pensioenen. Financieel goed onderlegde mensen zijn beter in staat om een pensioenplanning te maken, maar zelfs pensioenprofessionals zullen het een bijzonder uitdagende klus vinden voor zichzelf een optimale pensioenplanning te maken. Ook voor hen is het lastig de consequenties van complexe keuzes – beleggingsmix, verzekeringselementen, uitkeringsmogelijkheden, etc. – te overzien. In de praktijk blijkt de grote meerderheid van de mensen (zeer) beperkt financieel onderlegd te zijn (van Rooij et al., 2012). Ze blijken vaak te optimistisch te zijn over de hoogte en mogelijke ingangsdatum van hun te verwachte pensioen. Bovendien zijn zij zich onvoldoende bewust van de onzekerheden die bestaan over de hoogte van hun pensioen (Alessie et al., 2011).

4) *sociale normen*

Mensen maken hun keuzes, ook rond sparen, niet volledig onafhankelijk. Zij laten zich mede beïnvloeden door wat gebruikelijk is in hun omgeving ('peer groups'). Populaire keuzes worden makkelijker (en minder kritisch) nagevolgd dan minder populaire keuzes. In de gedragseconomie wordt vaak gerefereerd aan *posi-*

tional utility als onderdeel van de prospect theorie (Layard, 2005). Volgens deze theorie zou bijvoorbeeld de waardering van de pensioenkeuze veranderen door het verschuiven van het referentiepunt. Stel dat alle zelfstandigen niet sparen. Dan zal de keuze van individuele zelfstandigen om niet te sparen passen binnen het referentiekader. Wanneer iedereen toch begint te sparen voor de oude dag, dan wordt dat het nieuwe referentiepunt. Degenen die dan nog niet sparen zullen minder tevreden worden met hun eigen spaarkeuze (*'keep up with the Joneses'*). Dit impliceert dat de keuze van een individu om te beginnen met sparen positieve externe effecten kan hebben.

4.1 Gedragseconomisch onderbouwde beleidsinstrumenten

Vanwege dit soort gedragseconomische reacties is het waarschijnlijk te verwachten dat pensioensparen vanuit eigen initiatief onvoldoende van de grond zal komen. De klassieke beleidsinstrumenten om pensioenopbouw te stimuleren – naast of in plaats van een directe verplichting daartoe – zijn informeren en subsidiëren.

Of extra informeren en financiële educatie echt bijdraagt is de vraag (Bodie en Prast, 2012). In de praktijk lijkt meer informatie en educatie wel impact te hebben op de intenties van mensen, maar hooguit zeer beperkt op het daadwerkelijke gedrag. Bovendien bestaat het risico dat beide instrumenten vooral die mensen bereiken die al een actievere opstelling rond pensioensparen hebben, bijvoorbeeld diegenen die websites van pensioenaanbieders bezoeken of zich opgeven voor een cursus. Degenen die wellicht de meeste aansporing kunnen gebruiken, worden zo gemist. Ondanks de forse inspanningen op het gebied van pensioeninformatie in recente jaren blijkt het pensioenbewustzijn in Nederland nog vrij laag te scoren (Prast en van Soest, 2014).

Aan de effectiviteit van het subsidie-instrument voor het stimuleren van pensioenopbouw kan ook getwijfeld worden. Denk bijvoorbeeld aan de in de VS gebruikelijke *matched contributions* – waarbij de werkgever de pensioeninleg van de werknemer tot een bepaald maximum verdubbelt – die vaak niet (maximaal) worden gebruikt (Madrian and Shea, 2001). In Nederland lieten veel mensen bijvoorbeeld ook geld op de plank liggen door niet deel te nemen aan de spaarloonregeling (Alessie et al., 2005). Doordat deze traditionele beleidsinstrumenten slechts beperkt aangrijpen bij de bovengenoemde oorzaken voor achterblijvende pensioenopbouw, is de effectiviteit ervan ook relatief beperkt. Meer specifieke beleidsinstrumenten zijn dus gewenst. De meest genoemde gedragseconomisch onderbouwde beleidsinstrumenten – die wel aansluiten bij de oorzaken voor lage pensioenopbouw – zijn framing, beperkte keuzes, defaults en commitment mechanismen.

1) framing

Het keuzegedrag van mensen wordt beïnvloed door de wijze waarop een keuzeprobleem wordt geformuleerd ('framing'). Als iemand op het punt staat winst te maken en dan keuzes moet maken, kiest hij risicomijdend. Als iemand verlies dreigt te gaan maken, is hij juist geneigd risico te nemen om het verlies zo veel mogelijk te beperken (Kooreman and Prast, 2010). In het pensioendomein wordt de premie als verliespost ervaren. Binnen de tweede pijler wordt een deel van de premie minder als verlies ervaren, omdat dit de werkgeversbijdrage wordt genoemd. Dat vergroot de bereidheid tot pensioenopbouw. De regeling waar zelfstandigenorganisaties nu aan werken, baseert zich op een goede framing, omdat die bijvoorbeeld de nadruk legt op de reputatie van de aanbieder. Het is natuurlijk de vraag of framing

alleen voldoende effectief zal zijn om veel meer mensen te verleiden tot pensioensparen dan nu.

2) beperkte keuzes en defaults

Box 2 – opt-out in Groot Brittannië

In 2012 heeft de regering van Groot Brittannië een fiscaal gefaciliteerde spaarrekening toegestaan aan alle werknemers die geen deel uitmaakten van een pensioenfonds. Dit heet een *workplace pension scheme with automatic enrollment*¹¹. Dat wil zeggen dat werkgevers automatisch een deel van het salaris van de werknemers op een rekening storten. Op de rekening komt ook een vergelijkbaar bedrag op kosten van de werkgever en een fiscale bonus. Men mag, desgewenst, dit product links laten liggen, of een opt-out-optie uitoefenen. Na een jaar meldde de Britse minister van financiën dat ongeveer 90 procent van de deelnemers de opt-out-optie niet gebruikt had en nog steeds deelnam aan het spaarplan. Jammer genoeg is dit beleidsexperiment alleen toegepast op werknemers terwijl zelfstandigen daar niet bij betrokken waren.

11 <http://www.bbc.co.uk/news/business-19589265>

Mensen hebben veel moeite met het maken van de juiste en wenselijke keuzes. Gedragseconomen pleiten daarom veelal voor het aanbieden van een beperkt aantal keuzes of één standaardkeuze ('default'). Een voorbeeld van het effect van een standaardkeuze is orgaandonatie (Johnston and Goldstein, 2003). In diverse landen is de default dat mensen orgaandonor zijn, tenzij ze expliciet aangeven dat ze dit niet willen. Het gemiddelde percentage mensen dat orgaandonor is, ligt in die landen (ruim) boven de 80 procent. In andere landen, waaronder Nederland, moeten mensen expliciet toestemming geven voor orgaandonatie. In deze landen ligt het percentage orgaandonoren (ruim) beneden de 30 procent. Standaardkeuzes zijn ook bij pensioensparen zeer effectief. Zo levert een opt-out een aanzienlijk hogere deelname

aan pensioensparen op dan een opt-in (Carroll et al., 2009). Vooral nog wordt de regeling waar zelfstandigenorganisaties nu aan werken opgezet als een opt-in regeling.

3) commitment mechanismen

In hun boek 'Nudge' beschrijven Thaler en Sunstein een pensioenregeling die ze Safe More Tomorrow (SMarT) hebben gedoopt. Het idee is dat de deelnemers zich erop vastleggen dat ze een toenemend deel van toekomstige salarisstijgingen apart zullen zetten voor hun pensioen. Zo groeit hun effectieve premieafdracht geleidelijk door de jaren heen. Deze regeling hebben ze gebaseerd op verschillende gedragseconomische inzichten, zoals verliesaversie (het inkomen daalt niet, maar stijgt minder hard), uitstelgedrag en framing (vastleggen van keuzes in de toekomst, in plaats van in het nu). In het huidige voorstel is deze optie niet ingebouwd. De meer volatiele inkomensontwikkeling van zelfstandigen maakt deze opzet overigens ook lastiger toe te passen.

5. Pensioenopbouw in het EIM zzp-panel

In het vorige hoofdstuk hebben we een inventarisatie gemaakt van instrumenten die de pensioenopbouw van zelfstandigen zouden kunnen stimuleren. De waarde van deze instrumenten proberen we in dit hoofdstuk verder te verkennen op basis van een vragenlijst onder het zzp-panel van Panteia/EIM. Dit zzp-panel levert unieke paneldata op over zzp'ers in Nederland. De data zijn verzameld sinds 2010 via het jaarlijks afnemen van twee vragenlijsten¹². Het panel bevat informatie over achtergrondkenmerken (onder meer leeftijd, geslacht en opleiding), structurele vragen over bedrijfsmatige kenmerken (onder meer omzet, winst en verzekeringen) en eenmalige verdiepingsonderwerpen (onder meer pensioensparen, innovatie en ambities). Het betreft een gestratificeerde steekproef naar tien onderscheiden sectoren, op basis van inschrijvingen bij de Kamer van Koophandel. Het gaat hierbij om personen die zelfstandig ondernemende activiteiten uitvoeren, geen personeel in dienst hebben en minimaal 15 uur per week aan de onderneming besteden. Binnen het panel kan bovendien onderscheid worden gemaakt naar ondernemers met of zonder compagnon en naar degenen die voornamelijk hun eigen arbeid, kennis en vaardigheden aanbieden of juist goederen en producten.

5.1 Interesse in zzp-pensioenproduct

De internetvragenlijst van december 2012 is voorgelegd aan ruim 2.500 zelfstandigen zonder personeel en bevatte een reeks verdiepende vragen over de wensen en acties rond pensioenop-

12 De metingen vinden steeds plaats voor de zomer en voor de kerstperiode. De eerste twee jaar betrof het twee telefonische enquêtes per jaar. Sinds 2012 vindt de tweede meting van elk jaar plaats via een internetvragenlijst.

bouw. De respons op deze vragenlijst was 33 procent. Aangezien we primair geïnteresseerd zijn in de pensioenopbouw van nog niet pensioengerechtigden, selecteren we alleen de zzp'ers die jonger zijn dan 65 jaar (95 procent van de steekproef). We hebben onze respondenten de volgende vraag voorgelegd:

Stel dat zelfstandigenorganisaties, belangenverenigingen of brancheorganisaties zelf een vrijwillig pensioenproduct voor zelfstandigen zouden gaan aanbieden (bijvoorbeeld een lijfrente of bankspaarproduct). Zou u daar gebruik van maken?

Een kwart geeft aan hier wel gebruik van te willen maken. De groep die dit niet wil is vrijwel even groot als de groep die niet kon of wilde beantwoorden (elk 37 procent). Aan degenen met interesse in het product hebben we ook gevraagd of ze door de introductie van dit product per saldo meer geld opzij verwachten te zetten dan momenteel. Bijna 70 procent antwoordt daarop bevestigend, wat suggereert dat er niet alleen sprake zou zijn van het verschuiven van besparingen.

Ook is de geïnteresseerde respondenten gevraagd waarom ze dit pensioenproduct zouden gaan gebruiken. Daarbij vielen grofweg drie categorieën antwoorden te onderscheiden, die elk ongeveer een op de vijf keer genoemd werden. Ten eerste wordt een relatief aantrekkelijk rendement verwacht, door de collectiviteit. Ten tweede komt het woord vertrouwen vaak naar voren: zo'n product voor en door zelfstandigen voelt goed, zeker bij diegenen die eerder nare ervaringen met woekerpolissen zeggen te hebben gehad. Dit bevestigt dat framing een belangrijk instrument kan zijn waar ook zelfstandigen gevoelig voor zijn. Ten derde geeft een groot deel van de respondenten aan dat zo'n product pensioensparen makkelijker zou maken, omdat het dan niet meer nodig is uitgebreid zelf te onderzoeken wat een geschikt product

is. Dit laat zien dat mensen graag de complexiteit willen mijden en dat er enige keuzeaversie bestaat, zoals wij boven behandeld hebben. Ook daaruit spreekt natuurlijk wel het vertrouwen dat dit product een relatief aantrekkelijk rendement oplevert.

Deze reacties suggereren dat de introductie van zo'n nieuw product toegevoegde waarde kan hebben. Of dat ook daadwerkelijk het geval zal zijn, moet blijken. Zoals we in hoofdstuk 4 bespraken, is een verklaring van interesse nog zeker geen garantie voor het overgaan tot actie. De gevoeligheid van zelfstandigen voor de bovengenoemde argumenten uit de gedragseconomie is hier een bevestiging van. Een goede reputatie, een collectiviteit die aanhaakt op bestaande sociale normen en een helder standaardproduct waardoor minder deskundigheid van de individuele spaarders vereist is, zijn zeker behulpzaam. Maar voor een substantiële stijging in pensioenopbouw is waarschijnlijk behoefte aan een substantiël duwtje in de rug. Bovendien is relevant hoe de interesse zich verhoudt tot de relevante risicokenmerken van de potentiële deelnemers. Zijn er selectie-effecten te verwachten?¹³

5.2 Beschrijving van de steekproef

Voor een analyse van eventuele risicoselectie, geven we eerst een korte beschrijving van de steekproef. Ongeveer een derde van de steekproef is vrouw. Vrouwen hebben een langere levensverwachting dan mannen, een risicokenmerk vanuit de optiek van een levenslange annuïteit. De leeftijd loopt uiteen van 22 tot 64 jaar, met een gemiddelde leeftijd net onder de 50 jaar. Ruim 80 procent woont samen met een partner, ruim 60 procent heeft

13 Voor het specifieke pensioenproduct dat zelfstandigen organisaties per 2015 gaan lanceren, is deze vraag overigens minder relevant, aangezien dit voor zover nu valt te overzien geen verzekeringselementen bevat.

thuiswonende kinderen. Een substantieel deel van de steekproef laat dus mogelijk een (mee te verzekeren) nabestaande achter. Bijna 84 procent heeft een koopwoning, wat duidelijk boven het landelijke gemiddelde ligt. De zzp'ers beoordelen hun eigen gezondheid als goed (54 procent) of zelfs zeer goed (27 procent). We hebben ook geprobeerd zicht te krijgen op de subjectieve levensverwachting door te vragen hoe groot de respondent de kans acht dat hij of zij de leeftijd bereikt van 70, 80 of 90 jaar, op een 11-pts schaal van 0 (zeker niet) tot 10 (zeker wel). De gemiddelde inschatting kwam voor deze leeftijden uit op respectievelijk 75, 64 en 45 procent.

De gemiddelde leeftijd waarop de respondenten verwachten volledig te stoppen met werken is 69 jaar. Hierbij zijn drie duidelijke pieken in de verdeling te vinden: 23 procent zegt 70 jaar, 19 procent zegt 65 jaar, 16 procent zegt 67 jaar. Een kleine 30 procent zegt te kunnen terugvallen op het pensioen van de partner. Ruim 60 procent verwacht dat het netto inkomen na het stoppen met werken meer dan 30 procent zal dalen. Ongeveer een kwart zou (zeer) ontevreden zijn met inkomen dat diegene verwacht op de oude dag. Ruim 40 procent zou juist (zeer) tevreden zijn met het verwachte inkomen. Ruim 86 procent vindt geld opzij zetten tijdens het werkzame leven voor voldoende inkomen op de oude dag (enigszins tot zeer) belangrijk. Dit is zelfs meer dan bleek uit de DHS data (figuur 1). Minder dan 7 procent vindt het (enigszins tot zeer) onbelangrijk. Het totale vermogen van het huishouden, exclusief de eigen woning, is gemiddeld ongeveer 120.000 euro. Daar staat een gemiddelde totale schuld van het huishouden tegenover van ongeveer 10.000 euro (exclusief de hypotheek). Bijna 9 procent voert de eigen onderneming in de vorm van een BV en ongeveer 85 procent biedt vooral de eigen arbeid aan. Bijna een kwart heeft een omzet tussen 50.000 en 100.000 euro,

meer dan de helft blijft onder de 50.000 euro. Gemiddeld werken de zelfstandigen meer dan 40 uur in de week in hun onderneming, een kwart werkt 50 uur of meer per week aan de zaak. De zelfstandigen hebben gemiddeld ongeveer 16 jaar in loondienst gewerkt. Een kleine 15 procent is op het moment van enquêteren minder dan 3 jaar actief met de eigen onderneming. De kans dat het bedrijf binnen vijf jaar failliet zal gaan, wordt gemiddeld op 1/6e geschat, maar twee derde schat die kans op 0 of 10 procent (op een 11-pts schaal van 0 tot 100 procent).

Voor ruim een derde was onafhankelijkheid (eigen baas zijn) de belangrijkste drijfveer om zelfstandige te worden. Daarna waren flexibiliteit of ontplooiing de belangrijkste drijfveer, elk voor ongeveer een zesde van zelfstandigen. Iets meer dan tien procent zag het zelfstandig ondernemerschap als de enige manier waarop geschikt betaald werk kon worden verricht.

5.3 Resultaten t-tests

We hebben een reeks eenvoudige t-tests uitgevoerd om te bekijken of de groepen die zeggen wel interesse te hebben in zo'n pensioenproduct voor zelfstandige, significant verschillen van de groepen die zeggen geen interesse te hebben. Dit lijkt inderdaad voor diverse variabelen te gelden.

De interesse in dit pensioenproduct blijkt positief samen te hangen met een aantal kenmerken. Enkele daarvan lichten wij toe. Zelfstandigen hebben vaker interesse als ze de kans om tenminste 70 jaar te worden hoger inschatten en als ze een grote terugval in het inkomen verwachten. Het hebben van (inwonende) kinderen, potentiële nabestaanden, is ook positief met de interesse gecorreleerd. Het verklaarde belang van pensioensparen, de omzet, het aantal gewerkte uren per week, de kans op faillissement binnen vijf jaar en noodzaak als belangrijkste

drijfveer om zelfstandige te worden hangen ook positief samen met de interesse voor dit pensioenproduct. De interesse in dit specifieke pensioenproduct hangt negatief samen met de leeftijd, mogelijk omdat oudere zzp'ers al vaker zelf voor een andere oplossing hebben gekozen en dit product aantrekkelijker oogt bij een langere opbouwfase. Ook het hebben van een BV, dat mogelijk wijst op de aanwezigheid van alternatieve oudedagvoorzieningen, is negatief gecorreleerd met interesse in het spaarproduct. Hetzelfde geldt voor het voornamelijk aanbieden van goederen (in plaats van arbeid), het aantal in loondienst gewerkte jaren en de tevredenheid met het verwachte inkomen op de oude dag.

Opvallend is dat verschillende variabelen die toch ook relevant lijken, geen significante samenhang lijken te vertonen met de geuite voorkeuren. Van het hebben van een partner (al dan niet met afdoende eigen pensioen) of een eigen huis (allebei alternatieven voor het spaarproduct) zou toch een effect verwacht mogen worden.

5.4 Interesse in zzp-pensioenfondsen

Om te controleren of het soort pensioenproduct een rol speelt bij de aangegeven voorkeur hebben we ook gevraagd naar de interesse in een pensioenfonds voor zelfstandigen dat vergelijkbaar zou zijn met het pensioen zoals werknemers dat opbouwen. Anders dan met het bovenvermelde pensioenproduct, hebben de meeste mensen wel ervaring met pensioenfondsen, vanwege hun deelname als werknemer op jongere leeftijd.

Op dit moment bouwen zzp'ers geen pensioen op via pensioenfondsen. Stel er zou een vrijwillig pensioenfonds bestaan voor zelfstandigen, vergelijkbaar met een pensioen zoals werknemers dat opbouwen. Zou u daar gebruik van maken?

Het aandeel dat aangeeft hier geen gebruik van te willen maken (35 procent)¹⁴, is ongeveer even groot als bij het eerste pensioenproduct, maar er zijn iets meer positieve antwoorden (31 procent) en iets minder onthoudingen (34 procent).

5.5 Resultaten t-tests

Op basis van de eenvoudige t-tests blijkt de interesse in dit tweede pensioenproduct gemiddeld hoger bij vrouwen. Het hangt verder positief samen met een verwachte terugval in inkomen na pensioen, het verklaarde belang van pensioensparen, de kans op faillissement binnen vijf jaar en flexibiliteit als belangrijkste drijfveer om zelfstandige te worden. De interesse in een zzp-pensioenfonds hangt negatief samen met de leeftijd, de ervaren gezondheid, het hebben van een BV, het voornamelijk aanbieden van goederen (in plaats van arbeid), de tevredenheid met het verwachte inkomen op de oudedag en het totale vermogen van het huishouden (exclusief het eigen huis).

Grosso modo verschillen de meningen van zelfstandigen niet essentieel als het gaat om de deelname aan collectieve besparingen via een pensioenfonds of een apart spaarproduct. Wat wel duidelijker uit de analyse komt is dat de correlatie tussen risico-kenmerken en gewenste deelname hoog is. Bovendien wijst de correlatie mogelijk richting het ontstaan van averechtse selectie, omdat vooral mensen met een hogere levensverwachting of met eventuele nabestaanden meer interesse tonen. Bovendien is de verwachte deelname aan de regeling vrij laag (ongeveer een

14 In September 2014 heeft Loyalis de resultaten van een eigen marktonderzoek gepubliceerd, waaruit blijkt dat inmiddels de animo voor deelname aan hun regeling zou zijn gestegen tot boven de 50%, zie: <http://www.nuzakelijk.nl/zzp/3873440/ruim-helpt-zzpers-wil-collectief-pensioen.html>
Dit onderzoek bevestigt het beeld dat maar 1/3 van de zzp'ers een derdepijler product in bezit heeft.

derde). Dit is ongeveer hetzelfde percentage van zelfstandigen dat nu al een pensioenproduct in de derde pijler heeft. Dit suggereert dat een van de middelen om averechtse selectie tegen te gaan, namelijk een brede deelname aan de regeling, niet verwacht mag worden bij een pure opt-in. Het andere instrument om de mogelijke gevolgen van averechtse selectie tegen te gaan is het actuarieel fair maken van de regeling. Inderdaad is de toekomstige regeling vrijwel zeker actuarieel fair, aangezien verzekeringselementen ontbreken.

6. Aanbeveling

Een nieuwe pensioenregeling die past bij de wensen van zelfstandigen is een aantrekkelijke gedachte. De wensen van deze groep zijn met name gericht op vrijwilligheid en flexibiliteit. De aanbevelingen die uit deze wensen voortkomen en die al meer circuleren zijn:

1. het weghalen van negatieve prikkels, zoals het meetellen van het derdepijler pensioenvermogen bij de vermogenstoets voor de bijstand
2. het vasthouden van positieve prikkels via de fiscus
3. het neerzetten van een voordelige collectieve regeling

We willen ons aansluiten bij deze aanbevelingen, die bovendien in grote mate terugkomen in de toekomstige regeling. In onze studie laten wij echter zien dat veel zelfstandigen het sparen voor de oude dag ter aanvulling van de AOW belangrijk vinden en dat proberen te doen, maar daar vaak niet in slagen. Bovendien laten wij zien dat maar een derde van de zelfstandigen aangeeft interesse te hebben in een pensioenregeling die vergelijkbaar is met de regeling in voorbereiding. Dit geldt trouwens ook voor de deelname aan een eventueel 'pensioenfonds' voor zelfstandigen. Dat is ongeveer hetzelfde percentage dat nu al een derdepijler product heeft. Dit suggereert dat er een wezenlijk risico is dat de nieuwe regeling, hoewel die beter zou kunnen aansluiten bij de wensen van zelfstandigen, de pensioenopbouw van zelfstandigen niet substantieel zal verhogen. Nieuw beleid zou ervoor kunnen zorgen dat de regeling effectiever is, in die zin dat de vele zelfstandigen die nu niet of nauwelijks sparen er daadwerkelijk gebruik van gaan maken. Dit ook in het licht van het toenemende belang dat zelfstandigen blijken te hechten aan hun toekomstige

pensioeninkomen. Het feit dat veel zelfstandigen er desondanks niet in slagen dit zelf te regelen, suggereert dat een actievere rol voor de overheid waardevol kan zijn. Deze overwegingen brengen ons tot de volgende additionele beleidsaanbevelingen:

4. De overheid moet monitoren en evalueren hoe de pensioenopbouw van zelfstandigen zich ontwikkelt na de introductie van de nieuwe regeling,
5. Afhankelijk van het resultaat van een dergelijke evaluatie zou de overheid moeten onderzoeken of het wenselijk is meer sturing te geven aan de vrijwillige pensioenopbouw van de nieuwe regeling, bijvoorbeeld via de introductie van een opt-out systeem.

Als de pensioenopbouw van zelfstandigen dan alsnog achterblijft, zouden additionele opties onderzocht moeten worden in het kader van de discussie over de modernisering van het pensioenstelsel, zoals de volgende:

6. Algemene verplichte pensioendeelname zou bij voorkeur niet moeten afhangen van de juridische positie van individuen in de beroepsbevolking (werknemers, al dan niet in de witte vlek, of zelfstandigen). Eventueel onderscheid kan beter worden gebaseerd op andere criteria, zoals het vermogen- of inkomensniveau of de inhoud van de werkzaamheden of hoe gestandaardiseerd deze werkzaamheden zijn.
7. In de toekomstige discussie over de modernisering van het pensioenstelsel adviseren wij inzichten uit de gedragseconomie, zoals *framing* en het slim zetten van standaardopties, mee te nemen voor zowel zelfstandigen als werknemers.
8. Hierbij raden wij aan de voorbeelden te volgen die voor werknemers al succes hebben gehad in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk. Deze regelingen hebben een

hoge deelname aan de spaarregelingen opgeleverd met relatief weinig uitvallers en zouden ook voor zelfstandigen in Nederland goed kunnen werken.

Referenties

- Alessie Rob, Stefan Hochguertel, Arthur van Soest (2005), Non-take-up of Tax-Favored Savings Plans: Evidence from Dutch Employees. Netspar discussion paper.
- Alessie, R.J., M. van Rooij and A. Lusardi (2011), 'Financial literacy, retirement preparation and pension expectations in the Netherlands', NBER working paper 17109.
- Been, J and Marike Knoef (2012), The nature of self-employment towards retirement: necessity or opportunity? Revealed preference evidence from an unemployment insurance reform in the Netherlands, IZA Working paper
- Bonenkamp J, Ryanne Cox en Marcel Lever (2014), De doorsneesystematiek in aanvullende pensioenregelingen, Netspar design paper.
- Bodie en Prast (2012), Rational pensions for irrational people: behavioral science lessons for the Netherlands, in *The Future of Multi-Pillar Pensions*, ed. L. Bovenberg, C. van Ewijk and E. Westerhoud. Cambridge University Press, pp. 299-329
- Bosch, N., Roelofs, G., Van Vuuren, D. & Wilkens, M. (2012). *De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking*. CPB 2012.
- Botti, S. and S.S. Iyengar (2006), 'The dark side of choice: When choice impairs social welfare', *Journal of Public Policy and Marketing*, 25(1), 24-38.
- Camps, M. (2014), 'Sturen op de Toekomst', ESB, Jaargang 99 (4676) 10 januari 2014
- Carroll, G.D., J.J. Choi, D. Laibson, B.C. Madrian and A. Metrick (2009), 'Optimal defaults and active decisions', *Quarterly Journal of Economics*, 1639-1674
- CBS, (2012), "Inkomen en vermogen op de oude dag – voormalige werknemers en zelfstandigen vergeleken", CBS, Den Haag/Heerlen
- Frederick, S., G. Loewenstein and T. O'Donoghue (2002), 'Time discounting and time preference: A critical review', *Journal of Economic Literature*, Vol. XL, 351-401.
- Fudenberg, Drew, and Tomasz Strzalecki (2014), Dynamic Logit with Choice Aversion, Working Paper Harvard University
- Gommer, T. en F. de Boer, (2012). *Inkomenszekerheid ZZP-ers maakbaar*. Taskforce Inkomenszekerheid ZZP, Wetenschappelijk Bureau Akkermans & Partners Groep http://www.akkermans.nl/aenp/diversen/LR_Inkomenszekerheid_ZZP-ers_maakbaar.pdf
- Goudswaard, K. (2005). Grenzen aan de solidariteit. P. de Beer, J. Bussemaker en P. Kalma (red.), *Keuzen in de Sociale Zekerheid*, De Burcht/Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam, 38-52.
- Horioka C. J. and Wakö Watanabe (1997), 'Why do people save? A micro-analysis of motives for household saving in Japan', *The Economic Journal*, Volume 107, Issue 442, pages 537-552, May 1997

- Kahneman, D., Knetsch, J. L., & Thaler, R. H. (2009). Experimental Tests of the Endowment Effect and the Coase Theorem. In E. L. Khalil (Ed.), *The New Behavioral Economics*. Volume 3. Tastes for Endowment, Identity and the Emotions (pp. 119–142). Elgar Reference Collection. International Library of Critical Writings in Economics, vol. 238.
- Knoef, M., Kees Goudswaard, Koen Caminada en Jim Been (2013), '*Pensioeninkomens in de toekomst*', Economisch Statistische Berichten, 98(4674/4675), 734–737 december 2013
- Kooreman, P., and H.M. Prast, (2010). What does behavioral economics mean for policy? Challenges to savings and health policies in the Netherlands. *De Economist*, 158(2), 101–122.
- Layard, P.R.G. (2005), *Happiness: Lessons from a new science*, Penguin Press.
- Van der Lecq en Oerlemans, (2013) "Zzp'er kan bijna met Pensioen", PensioenAdvies, november 2013, 14–17
- Mastrogiacomo, Mauro and Rob Alessie (2011), Did you really save so little for your retirement? An analysis of retirement savings and unconventional retirement accounts, Netspar DP 12/2011–094
- Mastrogiacomo, Yue Li and Rik Dillingh (2014), 'Self-employed without wealth? An overview of their portfolio using different data sources for the Netherlands', Netspar design paper, forthcoming.
- Madrian, B.M. and D.F. Shea (2001), 'The power of suggestion: Inertia in 401(k) participation and saving behavior' *Quarterly Journal of Economics*, CXVI(4), 1149–1187.
- Nijboer, H. en B. Boon (2012), Pension contract design and free choice: Theory and practice, netspar Panel Paper 27
- Pensioenfederatie (2013) Pensioenvoorzieningen zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) in de tweede pijler, Den Haag, 14 maart 2013
- Prast, H.M. en A. van Soest (2014), Pensioenbewustzijn, GAK 2014.
- Rooij, M. van, and F. Teppa (2008), 'Choice or no choice: What explains the attractiveness of default options?' Netspar discussion paper 11/2008–32.
- Rooij, M. van, A. Lusardi en R. Alessie (2012), Financial literacy, retirement planning, and household wealth, *The Economic Journal* 122 (May), 449–478
- Ven, Niels van de, and Marcel Zeelenberg (2011), Regret aversion and the reluctance to exchange lottery tickets, *Journal of Economic Psychology*, 32, 1, pp. 194–200
- SER (2010) Zzp'ers in beeld: Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel, Advies nr. 2010/04, Commissie Positie Zelfstandig Ondernemers, Den Haag, 15 oktober 2010
- SZW (2013) Onderzoeksrapport pensioen van zelfstandigen, Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 18 maart 2013, vergaderjaar 2012–2013, 31 311, nr. 97

OVERZICHT UITGAVEN IN DE NEA PAPER SERIE

- 1 Een 10 voor governance (2007)
Lans Bovenberg en René Maatman
- 2 Blinde vlekken van de denkers en doeners in de pensioensector (2007)
Kees Koedijk, Alfred Slager en Harry van Dalen
- 3 Efficiëntie en continuïteit in pensioenen: het FTK nader bezien (2007)
Casper van Ewijk en Coen Teulings
- 4 Jongeren met pensioen: Intergenerationele solidariteit anno 21e eeuw (2007)
Mei Li Vos en Martin Pikaart
- 5 Marktwerking in de pensioensector? (2007)
Jan Boone en Eric van Damme
- 6 Modernisering van het uitvoeringsmodel voor pensioenregelingen en marktwerking (2007)
Arnoud Boot
- 7 Differentiatie naar jong en oud in collectieve pensioenen: een verkenning (2008)
Roderick Molenaar en Eduard Ponds
- 8 Maatwerk in Nederlandse pensioenproducten (2008)
Theo Nijman en Alwin Oerlemans
- 9 Je huis of je leven? Eigen betalingen voor woon- en welzijnsvoorzieningen voor ouderen en optimalisatie van de pensioenportfolio (2008)
Lou Spoor
- 10 Individuele pensioenoplossingen: doel, vormgeving en een illustratie (2008)
Zvi Bodie, Henriëtte Prast en Jan Snippe
- 11 Hoe kunnen we onze risico's efficiënt delen? Principes voor optimale sociale zekerheid en pensioenvoorziening (2008)
Coen Teulings
- 12 Fiduciair management: panacee voor pensioenfondsen? (2008)
Jan Bertus Molenkamp
- 13 Naar een solide en solidair stelsel (2008)
Peter Gortzak
- 14 Het Nederlandse pensioenstelsel: weerbaar en wendbaar (2008)
Gerard Verheij
- 15 Het managen van lange- en korte termijn risico's (2009)
Guus Boender, Sacha van Hoogdalem, Jitske van Londen
- 16 Naar een reëel kader voor pensioenfondsen (2009)
Casper van Ewijk, Pascal Janssen, Niels Kortleve, Ed Westerhout), met medewerking van Arie ten Cate
- 17 Kredietcrisis en Pensioenen: Modellen (2009)
Guus Boender
- 18 Kredietcrisis en pensioenen: structurele lessen en korte termijn beleid (2009)
Lans Bovenberg en Theo Nijman
- 19 Naar een flexibele pensioenregeling voor ZZP'ers (2009)
Frank de Jong
- 20 Ringfencing van pensioenvermogens (2009)
René Maatman en Sander Steneker
- 21 Inflation Risk and the Inflation Risk Premium (2009)
Geert Bekaert

- 22 TIPS for Holland (2009)
Zvi Bodie
- 23 Langer doorwerken en flexibel pensioen (2009)
Jolande Sap, Joop Schippers en Jan Nijssen
- 24 Zelfstandigen zonder pensioen (2009) Fieke van der Lecq en Alwin Oerlemans
- 25 "De API is een no-brainer" (2009)
Jacqueline Lommen
- 26 De pensioenagenda 2009–2010 (2009)
Benne van Popta
- 27 Consumenten aan het roer. Strategische toekomstvisies voor de Nederlandse pensioensector (2010)
Niels Kortleve en Alfred Slager
- 28 Het pensioen van de zzp'er fiscaal-juridisch bezien: wie is er aan zet? (2010)
Gerry J.B. Dietvorst
- 29 Normen voor de pensioen-aansprakenstatistiek (2010)
Elisabeth Eenkhoorn en Gerrit Zijlmans
- 30 Over de wenselijkheid van de uitgifte van geïndexeerde schuld door de Nederlandse overheid (2010)
Casper van Ewijk en Roel Beetsma
- 31 Van arbeidsverhouding naar verhouding tot de arbeid? De doorgroei van de zzp'er (2010)
Ad Nagelkerke, Willem Plessen en Ton Wilthagen
- 32 Leidt uitvoering door concurrerende zorgverzekeraars tot een doelmatige en financieel houdbare AWBZ? (2010)
Erik Schut en Wynand van de Ven
- 33 Herziening Financieel Toetsingskader (2010)
Frank de Jong en Antoon Pelsler
- 34 Decumulatie van pensioenrechten (2010)
Gerry Dietvorst, Carel Hooghiemstra, Theo Nijman & Alwin Oerlemans
- 35 Van toezegging naar ambitie – Een betaalbaar reëel pensioen dat eerlijk is over de risico's en aanpasbaar voor exogene ontwikkelingen (2010)
Dick Boeijen, Niels Kortleve en Jan Tamerus
- 36 Now is the time. Overstap naar degressieve pensioenopbouw nu wenselijk en mogelijk (2010)
Lans Bovenberg en Bart Boon
- 37 Het Pensioenlabel als basis voor toezicht (2010)
Agnes Joseph en Dirk de Jong
- 38 De gouden standaard bij beleidsvoorbereiding (2011)
Peter Kooreman en Jan Potters
- 39 Risicoprofielmeting voor beleggingspensioenen (2011)
Benedict Dellaert en Marc Turlings
- 40 Naar een dynamische toekomstvoorziening. Integratie van werk, pensioen, zorg en wonen over de levensloop (2011)
Lans Bovenberg, Wouter Koelewijn en Niels Kortleve
- 41 Duurzame pensioenen from scratch (2011)
Gert Bos en Martin Pikaart
- 42 Marktoplossingen voor langlevensrisico (2011)
Sylvain de Crom, Anne de Kreuk, Ronald van Dijk, Michel Vellekoop en Niels Vermeijden
- 43 Het gebruik van ALM-modellen (2011)
Guus Boender, Bas Bosma en Lans Bovenberg

- 44 Het pensioenfonds van de toekomst: risicodeling en keuzevrijheid (2011)
Jan Bonenkamp, Lex Meijdam, Eduard Ponds en Ed Westerhout
- 45 Hoe reëel is reëel? (2012)
Ronald Mahieu en Alexander de Roode
- 46 Toezicht door DNB op de toepassing van de prudent person-regel in relatie tot het nieuwe pensioencontract (2012)
Jacqueline van Leeuwen
- 47 Naar een duurzaam financieringsmodel voor hypotheke (2012)
Lans Bovenberg
- 48 Rationeel beleid voor irrationele mensen (2013)
Henriëtte Prast
- 49 Pensioenorganisaties en communicatiewetgeving (2013)
Louise Nell en Leo Lentz
- 50 Langdurige tijdelijke arbeidsrelaties als stimulans voor een hogere participatie van ouderen op de arbeidsmarkt (2013)
Frank Cörvers
- 51 Mijn pensioen staat als een huis (2013)
Marc de Graaf en Jan Rouwendal
- 52 Waarom mensen de pensioenvoorbereiding uitstellen en wat daar tegen te doen is (2014)
Job Krijnen, Seger Breugelmans en Marcel Zeelenberg
- 53 Sociale interacties van invloed op de arbeidsparticipatie van ouderen (2014)
Maarten van Rooij, Niels Vermeer en Daniel van Vuuren
- 54 Gaan 50-plussers meer investeren in hun scholing? (2014)
Didier Fouarge en Andries de Grip
- 55 Innovaties in wonen, arbeid, pensioen en de rol van pensioenfondsen (2014)
Kees Koedijk en Alfred Slager
- 56 Persoonlijke pensioenrekeningen met risicodeling (2014)
Lans Bovenberg en Theo Nijman
- 57 Een pensioenregeling voor zelfstandigen: de voor- en nadelen van een opt-in (2014)
Mauro Mastrogiacomo, Rik Dillingh en Klaas Bangma

Een pensioenregeling voor zelfstandigen: de voor- en nadelen van een opt-in

In dit paper bespreken Mauro Mastrogiacomo (DNB), Rik Dillingh (TIU) en Klaas Bangma (Panteia) de per 2015 startende pensioenregeling voor zzp'ers. De auteurs gaan in op de kenmerken van die regeling en de wensen van zzp'ers. Zij tonen data die aannemelijk maken dat er bij de pensioenvoorbereiding van zelfstandigen sprake is van een marktfaalen. Ondanks het relatief grote belang dat ze eraan hechten bezitten ze niet vaker derdepijler spaarproducten dan werknemers. Dit suggereert dat een actievere rol voor de overheid waardevol kan zijn. In dit paper doen de auteurs daarnaast een aantal beleidsaanbevelingen.